

THANH-DAM TRUONG

KANSAINVÄLINEN IHMISKAUPPA,
JÄRJESTÄYTYNYT RIKOLLISUUS JA VAPAAEHTOINEN ORJUUS:

ONKO TILAA ETIIKALLE?

*Pienelle pojalle, joka itkee
liian lyhyitä päiviä ja ikuisen
loman onnen mahdottomuutta,
huomenna ei ole enää mitään.
Jäljelle ei jää kuin eloton lätkä,
pisara valtameressä,
jäteöljytulvan saastuttama.
Huomenna ei ole varaa
olla lapsi.*

Jacques Danois

Tässä numerossa julkaisemme Tampere-talon Suuren filosofiatapahtuman vuoden 1999 pääesitelmistä Thanh-Dam Truongin kansainvälistä ihmiskauppaa etiikan näkökulmasta tarkastelevanpuheenpuoron. Hans Küngin ja Hidé Ishiguron esitelmät ilmestyivät numerossa (3/1999), Ilkka Niiniluodon Voivatko järki ja moraaliolla universaalisia? löytyy puolestaan Kanava-lehdestä. Thanh-Dam Truong (synt. 1949) on vietnamlais-syntyinen sosiologi, joka on opiskellut Yhdysvalloissa ja Hollannissa sekä toiminut eri tehtävissä YK:ssa. Nykyään hän on Alankomaiden kansainvälinen ja työskentelee yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksessa Haagissa.

JOHDANTO

Voi vaikuttaa oudolta aloittaa ihmiskauppaa käsittelevä essee runolla, jonka aiheena on lapsen tulevaisuus. Runon kirjoittaja maalaili parisenkymmentä vuotta sitten mielessään kuvaa lapsen tulevaisuudesta. Tuo tulevaisuus on todellisuutta monelle 1970-luvun lapselle, joka aikuistuu on joutunut silmätysten globaaliksi uhkaksi paisuneen ihmiskaupan kanssa ilmiön, jota runon kirjoittaja eikä moni muukaan osannut aavistaa. 1900-luvun lopussa ihmiskauppa on laajentunut ja saanut yhä uusia muotoja. Sitä muokkaavat aiemmin tuntemattomat globaalit voimat, ja sen torjumiseksi tarvitaan uusia, entistä luovempia keinoja. Yhdessä ihmiskaupan muodossa on kyse satunnaisesta kansainvälisestä muuttoliikkeestä ihmisten etsiessä turvallista paikkaa elää. Toisessa muodossa on kyse ihmis- ja elin-kaupasta, joka voi olla paikallista tai johon voi kuulua ihmisten, elinten elävien kantajien, siirtyminen valtioiden rajojen yli.

Mitä tulee ensin mainittuun ihmiskaupan muotoon, YK:n Kansainvälinen työjärjestö ILO esittää laittomiksi maahanmuuttajiksi laskettavien ihmisten määrän nousevan nykyisin jopa 30 miljoonaan. Tämä on neljäsosa kaikista ihmisistä, jotka elävät muualla kuin synnyinmaassaan tai maassa, jonka kansalaisuus heillä on. Näistä peräti neljän miljoonan kohtalo kytkeytyy tavalla tai toisella ihmiskauppaan. Kansainvälisen maastamuuton organisaation (IOM) arvion mukaan laittoman työvoiman välittäjät ansaitsevat vuosittain 5-7 miljardia Yhdysvaltain

dollaria. Lisäksi ulkomailla asuvat lähettivät virallisten pankki-järjestelmien kautta kansallisiin rahakirstuihin vuonna 1992 arviolta 71 miljardia Yhdysvaltain dollaria, kun samana vuonna kehitysapuun käytettiin 51 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Nämä luvut osoittavat, että ihmiskaupasta on tullut kannattavaa liiketoimintaa, joka usein saa tavalliselle kansalaiselle tyystin tuntemattomia muotoja.

Nykyistä ihmiskauppaa voidaan ehkä parhaiten ymmärtää maasta- ja maahanmuuttoa säätelevien järjestelmien muuttumisen näkökulmasta. Aiemmin maahanmuuttoa rajoitettiin valtion valvomin sopimuksin, mistä esimerkiksi kelpaavat kylmän sodan politiikan pohjalta luotu Pakolaiskonventti sekä vierastyövoiman houkuttelemiseksi kehitetyt suunnitelmat. Nyt sitä säätelevät kaupan ja talouden tekijät. Samalla aiemmat valvotun maahanmuuton muodot ovat korvautuneet erilaisilla järjestäytymättömällä ja sattumanvaraisilla muodoilla, joita valtiot eivät kykene ohjaamaan. Monella sosiaalisen elämän alueella, myös joukkotiedotuksessa, liikenteessä ja terveydenhoidossa, tekninen kehitys on ollut niin nopeaa, että lainsäädäntö ei ole pysynyt vauhdissa mukana. Näin syntyneessä moraalissa tyhjiössä on noussut esiin uusia käytäntöjä, jotka eivät kunnioita perustavaa ihmisarvoa.

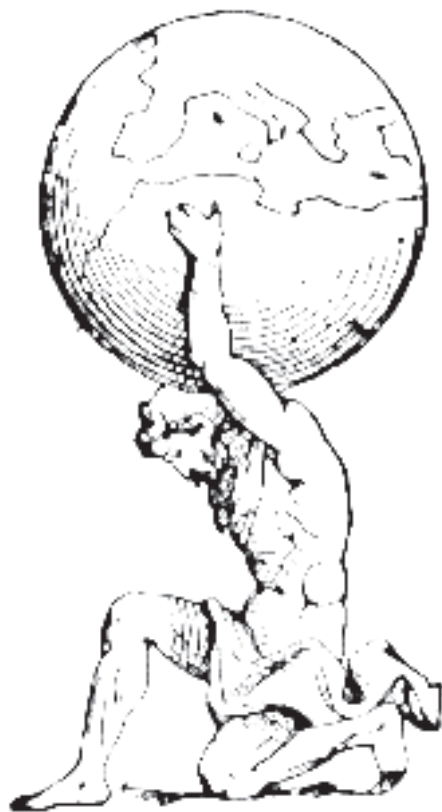
Kansainvälisen maastamuuton valvomiseksi omaksutut keinot ovat 1990-luvun alusta lähtien olleet enimmäkseen kapea-alai-

sia. Ne ovat usein perustuneet kysyntään ja tarjontaan, jolloin kansainvälistä maastamuuttoa koskevien päätösten perustana on pidetty rationaalisia, vapaita valintoja.

Voidaan hahmottaa kaksi erilaista menettelytapaa. Kansallisella tasolla maahanmuuttajia vastaanottavien maiden hallitukset noudattavat aiempaa tiukempaa politiikkaa pystyäkseen kaventamaan kelvollisten maahanmuuttajien joukkoa sekä vastataksaan kotoisiin paineisiin, jotka aiheutuvat toiseuden pelosta (pelätään toisin sanoen kulttuurista erilaisuutta sekä työpaikoista käytävän kilpailun kiristymistä). Kansainvälisellä tasolla yritetään myös kaupan, investointien ja taloudellisen tuen avulla helpottaa tilannetta maissa, joista ihmiset muuttavat pois. Tavoitteena on taloudellisen kasvun pönkittäminen, koska oletetaan, että se tyrehdyttäisi maastamuuttajien virrat. Kansainvälisellä kentällä omaksutut menettelytavat eivät kuitenkaan ole ratkaisevasti parantaneet tilannetta. Keinoja analysoineet ovatkin korostaneet, että maastamuuton tyrehdyttämisen sijasta tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota niihin uusiin globaaleihin yhteyksiin, jotka mahdollistavat uudenlaiset maastamuuton muodot, ihmiskaupan yhtenä niistä.

Valitettavasti kokonaan huomiotta on tähän asti jäänyt ihmiskaupan ja erilaisten liberalisointiohjelmien kautta vaikuttavien globalisaatiovoimien välinen erottamaton yhteys. Ei ole liioiteltua väittää, että liberalisointiohjelmien pääarkkitehdit eivät aavistaneet, millaisia vaikutuksia maailman globalisoitumisella on sosiaaliseen ja poliittiseen vakauteen, ja sitä kautta myös kansainvälisen maastamuuton ja rikollisuuden luonteeseen ja kasvuun. Niin kuin lukuisat esimerkit eri puolilta maailmaa osoittavat (esimerkiksi kolmannen maailman rakenteelliset sopeutusohjelmat, sokkihoito entisessä Neuvostoliitossa, sekä Kiinan ja Vietnamin vähittäinen mukautuminen uuteen politiikkaan), tällaiset liberalisointiohjelmat ovat muuttaneet paitsi monien ihmisten taloudellista myös heidän sosiaalista, poliittista ja psykologista elämäänsä. Huolimatta monien ryhmien saamista huomattavista hyödyistä, vauraus ja hyvinvointi ovat yleensä ottaen jakautuneet aiempaa epätasaisemmin. Vuoden 1997 Kehitysraportti osoittaa, että maailman köyhimmät kansat, tai 20 % maailman väestöstä, ansaitsi 1,1 % maailman koko tuloista, kun sama prosenttiluku oli vuonna 1991 vielä 1,4 % ja 2,3 % vuonna 1960. Kahden viime vuosikymmenen aikana eri puolilla maailmaa on käyty enemmän sisällissotia kuin koskaan aiemmin. Yhteiskunnallisen epävakauden pitkittyminen monissa maissa on edesauttanut uusien sosiaalisten rakenteiden syntyä. Niitä voidaan luonnehtia sosiaalidarwinismiksi, jonkinlaiseksi saalistajien taloudeksi. Paineet löytää muuton avulla turvallinen paikka elää pikemminkin lisääntyvät kuin vähenevät. Yhä yleisempää on myös talouden saalistajien taipumus soluttautua julkiseen elämään ja hallituselimiin, mikä järkyttää kansalaisyhteiskunnan perustuksia laajemminkin.

Tätä monimutkaista taustaa vasten ihmiskauppaan liittyviä eettisiä ongelmia voidaan parhaiten tarkastella induktiivisesti. Kokemusperäinen tutkimustapa voi osaltaan korostaa asiaan joko suoraan tai epäsuoraan osallisten ihmisten moraalista vastuuta. Tässä esitelmässä etiikka ja moraalit mielletään erottamattomaksi osaksi sosiaalista rakennetta. Globalisoitumisen aikakautena etiikka korostaa erilaisten elämää koskevien näkemysten ja näkökulmien keskinäistä ristiriitaisuutta, jonka käytäntö paljastaa. Tästä syystä välttämättä etiikkaa joukkona erilaisia uskomuksia tai uskonnollisia perinteitä. Vaikka myönnänkin, että uskomuksiin ja uskonnollisiin perinteisiin sisältyvät eettiset voimavarat ilmentävät yhtä ja samaa kokonaisuutta, toisin sanoen ihmisen henkisyttä, minun täytyy myös myöntää ajatukseen, että näiden perinteiden saamat muodot ovat sidoksissa historiaan. Globalisoitumisen mieltäminen vaiheeksi ih-

miskunnan historiassa edellyttää ihmisen henkisyden käsittelemistä maallisesta näkökulmasta niin, että historiallinen ajankohta ja kulloisetkin sosiaaliset rakenteet voidaan ylittää, ja lähteä ajatuksesta, että empatia on ajaton inhimillinen ominaisuus.

Esitän aluksi konkreettisia todisteita ihmiskaupasta ja sen käytännöistä. Tärkeimpänä tavoitteenani on tehdä selkoa siitä rakenteellisesta kontekstista, joka mahdollistaa erilaisten toimivien tahojen (valtioiden, yksityisten välittäjien ja kansainvälisten maastamuuttajien) toiminnan ja osoittaa, kuinka heidän toimintansa puolestaan muokkaa ihmiskaupan saamia muotoja. Hahmottelen ja käsitelen myös näistä ihmiskaupan käytännöistä kumpuavia eettisiä kysymyksiä. Tämän selvityksen jälkeen pohdin mahdollisuutta turvautua jo olemassa oleviin eettisiin voimavaroihin, jotka ovat olennaisia globaalien kontekstien kannalta. Osoitan alueita, joilla eri tahojen yhteistyöstä olisi hyötyä. Toivon pystyväni osaltani lietsomaan menettelytapoja ja kansalaisten reaktioita koskevaa keskustelua, jotta kyettäisiin estämään kansainvälisen ihmiskaupan institutionalisoituminen sekä sen nivoutuminen osaksi sosiaalista rakennetta.

IHMISRUUMIS JA ELIMET KANSAINVÄLISEN IHMISKAUPAN VÄLINEINÄ

Sen jälkeen kun orjuus kiellettiin laissa, kansainvälistä ihmiskauppaa (ihmisten välitystä) on valtaosin analysoitu taloudellisen hyväksikäytön ja prostituution tarjoamassa kontekstissa. Tällöin moraalinen kysymys liittyy pakon ja seksin käyttämiseen taloudellisen hyödyntävoittelun välineinä. Tuore tutkimusaineisto osoittaa, että ihmiskauppa on laajentunut niin, että seksin lisäksi ihmisruumiin muitakin ominaisuuksia käytetään taloudellisen hyödyn tavoittelemiseen. On löydetty uusia todisteita siitä, että vammaisia lapsia on myyty kerjäläisille ja katu-kaupustelijoille, tai lapsilta on väkisin riistetty elimiä, jotta hel-

potettaisiin niistä paikallisilla ja maailmanmarkkinoilla valitsevaa pulaa. Tämä osoittaa, että ihmisruumiin arvostus liiketoimeksi mielletyssä ihmiskaupassa on muuttumassa. Yhä tiiviimpi yhteys ruumiin ja rahan välillä on laajentunut työvoimasta seksiin, seksistä vammaisuuteen ja vammaisuudesta elimiin, ja uudet analysointi- ja toimintamallit ovat tarpeen.

Seksuaalisten ominaisuuksien valjastaminen taloudellisten päämäärien palvelukseen edellyttää ideologista järjestelmää, joka määrittelee tuottajan (yleensä naisen) ruumiin passiiviseksi välineeksi ilman omaa arvoa, mikä sitten oikeuttaa sen kaupallisen käytön. Tällainen ideologinen järjestelmä perustuu symbioottiseen suhteeseen ruumiin käsitteellistämisen (tiedon) ja sitä valvovan voiman (valta) välillä, ja sallii miesten ja naisten ruumiita kohdeltavan eri tavalla. Seksityössä vaihtosuhteen osapuolet ovat ensinnäkin henkilö, jonka ruumis alistetaan seksuaaliseen käyttöön, toiseksi välikäsi joka valvoo tätä ruumista, sekä kolmanneksi seksipalvelujen ostaja. Seksityötä tekevän henkilön identiteetti rakentuu tiedollisten suhteiden kautta niin, että hänen henkilöytensä kielletään. Häntä pidetään saastana, likana, tartuttajana tai sosiaalisena hylkiönä. Käsitteellistämisen ja arvottamisen keinoina nämä leimat ovat omiaan kasvattamaan välikäden valtaa. Hän hyötyy tilanteesta kahdella tavalla: palvelut tuovat hänelle rahaa, ja lisäksi hänen on helppo päästä eroon saastasta tai likaisista ruumiista. Näin henkilöiden kieltämisellä on tärkeä tehtävä yleisen tietoisuuden turruttamisessa.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että prostituution piirissä toimivien naisten ja lasten kokema suora väkivalta kytkeytyy erottamattomasti heidän seksuaalisen identiteettinsä rakentumiseen. 1980-luvulla julkisuuteen tuli lukuisia seksiorjatapauksia, mutta kyse oli paikallisista ilmiöistä. Tunnetuin tapausesimerkki on phuketilaisesta bordellista: sänkyihinsä sidotut nuoret tytöt eivät olleet päässeet pakoon tulipaloa ja paloivat poroksi vuonna 1985. Thaimaan valtion reaktiona oli keskittyä vaientamaan aktivistit ja estää valtiota joutumasta häpeälliseen valoon. Niin ikään vuonna 1985, 28 naista, jotka olivat lähtöisin Dominikaanisesta tasavallasta ja matkalla Euroopan seksimarkkinoille, tukehtui kuoliaksi lukitussa kontissa, jonka Martiniquen viranomaiset pysäyttivät puutteellisten rahtikirjojen vuoksi. Kontti jätettiin kolmeksi päiväksi satamaan auringonpaah-teeseen. Vuonna 1995 viisi ukrainalaista naista ja heidän työnantajansa löydettiin silvottuina Frankfurtin lähiöstä. Poliisi arveli, että surmatyössä oli kyse paikallisten ihmiskauppioiden keskinäisestä välienselvittelystä. Tämä todistusaineisto osoittaa, että ihmiskaupassa voi olla kyse joko ihmisten välittämisestä orjiksi tai sitten heidän ruumiidensa mieltämisestä esineiksi, joita voidaan ostaa, myydä ja tarvittaessa tuhota.

Hallitusten ja ihmisoikeusjärjestöjen haluttomuutta ratkaista tätä ongelmaa voidaan pitää seurauksena siitä, että miehet määrittelevät tiedolliset rakenteet ja valvovat vallankäyttöä. Siinä missä kuolemanrangaistus nostetaan esiin esimerkkinä ihmisoikeuksien polkemisesta, siinä prostituution piirissä olevien naisten silmittömät teloitukset mielletään tavanomaisiksi rikollisjärjestöjen keskinäisiksi aluekiistoiksi. Viime aikoihin asti ihmisoikeusryhmät näyttävät kantaneen huolta etupäässä valtioiden syyllistymisestä ihmisoikeuksien rikkomuksiin, eivätkä pysty käsittelemään muiden kuin valtiollisten tahojen rikkomuksia. Naisten kannalta ei-valtiolliset väkivallan muodot saattavat itse asiassa olla vakavampi uhka kuin valtion harjoittama väkivalta. Täytyy löytää keinoja mieltää ruumiillinen väkivalta sosiaalisena ilmiönä entistä laajemmin, jotta kyettäisiin muuttamaan niitä tiedollisia rakenteita, jotka estävät hahmottamasta ja tiedostamasta kokonaiskuva ihmiskaupan laajuudesta ja yleisyydestä.

Tällaista tietoisuutta luotaessa ei voida eikä tule jättää huo-

miotta ihmisruumista koskevia diskursiivisia käytäntöjä. Niillä on tärkeä sija ruumiin esineellistämisen prosessissa. Ihmisen ruumiille annettu sosiaalinen arvo voi muuttua teknologisen muutoksen myötä (esimerkiksi kelpaa vaikkapa elinsiirroissa tarvittavien teknisten välineiden kehitys, tai liikennevälineiden kehitys seksiturismin tapauksessa). Ihmisruumiin sosiaalisen arvostuksen muuttaminen kaupallisten suhteiden piirissä voi palvella monia eri tarkoituksia, vaikka perimmäinen tavoite onkin aina sama, toisin sanoen esineellistämisen hyötymistarkoituksessa. Esimerkiksi seksiturismissa ja siihen liittyvässä prostitutiossa ruumiin esineellistämisen rodun, etnisyyden ja kulttuurin pohjalta palvelee mahdollisten ostajien halujen herättämistä. Sen sijaan vammaisten myyminen katukauppiaille ja kerjäläisille kielii erilaisesta arvostuksesta. Tällöin ruumiin symbolinen hyväksikäyttö ei perustu sen haluttavuuteen vaan vammautuneiden ruumiinjäsenten esittelyyn. Tällöin tarkoituksena on herättää moraalisia tunteita, sääliä ja halua hyväntekeväisyyteen, jotta lahjoitukset riittäisivät tuloksi, jonka lapsen isäntä kerää päivän päätteeksi. Työnteko, ymmärrettynä fyysisen energian ja ajan kuluttamiseksi, ei ole tällöin tärkein osatekijä. Pikemminkin on kyse siitä, että vammautuneiden ruumiinosien avulla manipuloidaan moraalista tietoisuutta.

Elinkaupassa ruumiinosien hyödyllisyyttä korostetaan nimenomaan ruumiinosina. Hyötynäkökohta on entistä selvemmin noussut esiin elinsiirroissa tarvittavan teknologian kehityksessä, sillä siinä ihmisruumis mielletään mekaaniseksi koneeksi, jolla on vaihdettavia ja korvattavia varaosia. Alunperin hyötynäkökohta hyväksyttiin vetoamalla siihen, että ihmiselämän pelastaminen on sosiaalista solidaarisuutta ja hyve maallisessa ideologiassa. Tämä ajatus kuitenkin törmäsi moniin kulttuuriin ja uskonnollisiin esteisiin, kun ruumiin käsite miellettiinkin toisin ja elämän ja kuoleman uskottiin kuuluvan ihmistä suuremmille voimille. Monissa kulttuureissa ruumista pidetään Jumalan temppeleinä, tai sen katsotaan kuuluvan esi-isille, jotka ovat suoneet elämän antamalla sen lahjana ruumiin kautta. Tällöin elinlahjoitusten vastustamista ei pidetä itsekkäänä tekona, vaan sen katsotaan kielivän pelosta, että ruumis ei kuoleman hetkellä olekaan kokonainen. Elinten siirtoihin erikoistunut teknologia kuitenkin tarvitsee elimiä, joita ei saada tarpeeksi vapaaehtoisten lahjoitusten kautta. Kun maallinen ideologia saa elämän ja kuoleman kysymyksissä jalansijaa tietyissä piireissä, murenevat myös sitä säätelevät moraaliset ohjeistot.

Tällöin käy helpoksi hankkia elimiä muilla keinoin kuin lahjoituksin. Kun elinten hankkiminen kuolleilta lahjoittajilta yleistyy, kuolleitten ruumiille määritellään markkina-arvo jopa siinä määrin, että itse kuolemankin määritelmä muuttuu. Monet maat ovat luopuneet määrittelemästä kuoleman elämän loppumiseksi, jonka merkinä ovat sydämen pysähtyminen ja hengityksen lakkaaminen, ja määrittelevät kuoleman nyt aivo-kuolemaksi, jotta kuolleen ruumiista voidaan mahdollisimman nopeasti siirtää elimiä. Kuolemaa koskevien käsitysten muuttaminen sitä silmälläpitäen, että elimet kelpaavat siirrettäviksi, on johtanut kahteen uuteen käytäntöön, jotka kieltävät joiltakin ihmisiltä mahdollisuuden elää tai levätä rauhassa. Elämää ja kuolemaa koskevat käsitykset ovat juurtuneet syvään siihen symboliseen järjestykseen, joka säätelee ihmisten olemassaoloa maailmassa. Eivätkä nämä käsitykset ole samanlaisia joka kulttuurissa. Uuden terveyskulttuurin maallinen ideologia, joka muuttaa tätä järjestystä mieltämällä ihmisruumiin koneeksi, ei kykene näkemään, kuinka kuolemaan liitetyillä symbolisilla merkityksillä on vaikutuksensa kuollutta surevien elämässä.

Monissa maissa uusi kuoleman määritelmä vaarantaa lukuisten ihmisten turvallisuuden. Sairaaloissa potilaat voivat joutua uhatuksi, mikäli eettisiä sääntöjä ei noudateta kunnolla tai niitä

manipuloidaan. Tamil Nadun Christian Fellowship -sairaalan lääkärin A.K. Tharienin mukaan elinten kaupallistumisesta Intiassa on vastuussa organisoitu verkosto, johon kuuluu sairaaloita, lääkäreitä, myyjiä ja välittäjiä. Tämä verkosto haalii elimiä kaupallisin keinoin slummien asukkailta ja maalaisväestöltä tarjoamatta heille tarpeeksi tietoa tai pyytämättä heidän suostumustaan. Jotkut näistä kaupallisista lahjoittajista eivät edes säily hengissä ottaakseen vastaan rahallisen korvauksen. Usein erilaisten epäilyttävien järjestelyjen kuten munuaisliittojen kautta on kierretty lakia, joka sallii elinten lahjoittamisen vain saman suvun jäsenille. Tällöin rikas mies voi naida tytön, koska tarvitsee tämän munuaisen, erota hänestä heti leikkauksen jälkeen ja päästä samalla myös kantamasta vastuuta työstä. Eettisten ohjeistojen puute näkyy paitsi kolmannen maailman myös teollistuneiden maiden sairaaloissa. Vuonna 1998 Miamin yliopisto määrättiin maksamaan haitilaiselle pariskunnalle 300 000 Yhdysvaltain dollaria, koska se oli riistänyt pariskunnan 7-vuotiaalta pojalta elimiä auto-onnettomuuden jälkeen. Pariskunta sanoi, etteivät he olleet antaneet suostumustaan poikansa sydämen ja muiden elinten talteen ottamiseen. He pelkäävät, että heidän poikansa ei pysty lepäämään rauhassa haudassaan, koska hänen ruumiinsa ei ollut haudattaessa kokonainen.

Moraalisen vastuun kysymykset eivät enää kosketa vain välinpitämättömiä tai ahneita vanhempia, kevytkenkäistä naista joka vapaaehtoisesti valitsee seksityön muiden vaihtoehtojen joukosta, tai häikäilemättömiä rikollisia, jotka kauppaavat ihmisiä ja elimiä. Ne koskettavat myös niitä, jotka avoimesti sopeuttavat tämän kulutuksen yhteiskuntaan, oli kyse sitten subjektiivisesta seksuaalisen halun tyydyttämisestä tai terveydestä. On tunnus-tettava kulttuurinen muutos, joka näkee ruumiissa vain hyötyarvon ja mahdollistaa lukuisia ruumiin alistamisen muotoja. Tähän muutokseen sisältyvä moraalinen ristiriita juontuu eri yhteisöjen käytännöistä. Kun on kyse ihmisruumiista, lääketieteellinen yhteisö voi ongelmitta istuttaa elimen ihmiseen. Kun on kyse ihmisen sosiaalisesta identiteetistä, oikeusyhteisön täytyy pitää maahanmuuttajia vieraina. Vaikka kaksi eri-laista biologista organismia voidaankin sovittaa toisiinsa, sosiaalisten organismien tapauksessa se ei onnistu, mikä kiellii siitä, että käsitykset ihmisyydestä eivät ole samanlaisia kaikkialla. Siksi vierauden ja yhteensopivuuden rajat täytyy kyseenalaistaa.

KANSAINVÄLISTÄ IHMISKAUPPAA PALVELUIHIN SUOSTUTTELEMALLA

Onpa kyse miehistä tai naisista, keskeinen piirre ihmiskaupassa on pakkotyö, tai prosessi, jonka seurauksena ihminen päätyy pakkotyötä muistuttaviin oloihin. Tosin myös pakkotyön käsite on ongelmallinen seuraavista syistä. Aiemmat pakkotyön muodot, lähinnä vierasmaalaisen työvoiman muutto teollisuustajamiin ja koneellistuneelle maaseudulle, perustuivat siihen, että värvärit maksoivat matkasta aiheutuneet kulut ja tarjosivat työläisille joskus jopa katon pään päälle. Pakkotyötä muistuttavat olot syntyivät työpaikalla huonojen palkkojen, epäterveellisen työympäristön ja muiden tekijöiden seurauksena. Mutta nykyiset esimerkkitapaukset osoittavat, että suostuttelun keinoin käytävässä ihmiskaupassa, joka liittyy joko työsopimukseen tai turvapaikan hakemiseen, pakkotyön kaltaiset suhteet syntyvät jo lähtömaassa. Lähtijä joko uhraa säästönsä tai lainaa rahaa rahoittaakseen matkansa, maksaakseen passista ja viisumista, tilapäismajoituksesta sekä työsopimuksista, jotka välittäjänä toimiva matkanjärjestäjä tai työvoiman värvääjä on järjestänyt. Usein värvääjä itse lainaa lähtijälle tarvittavan summan. Tälle lupailaan hyviä tuloja, turvallisia oloja sekä tilaisuus maksaa ajan kuluessa velkansa takaisin, samoin mahdollisuus lähettää tulon-

sa kotimaahansa. Kulut vaihtelevat riippuen reitistä ja oletettujen tulojen suuruudesta. Mutta kun lähtijä antaa suostumuksensa, hän saattaa huomata joutuneensa rikollisen toiminnan kohteeksi. Mikäli hänen onnistuu paeta, tai joku pelastaa hänet, hän joutuu tekemisiin oikeusjärjestelmän kanssa, jolle hänen tilanteensa on täysin vieras.

Tätä taustaa vasten rikollisverkostojen roolia voidaan analysoida tilan käsitteen avulla. Voidaan löytää kolme erilaista tilaa, joita rikollisten verkostot valvovat. Yksi on territoriaalinen tila, joka luodaan uhreihin kohdistuvan väkivallan avulla. Tällöin tarkoituksena on rajoittaa heidän liikkumavapauttaan (esimerkiksi vartioidut bordellit tai suuret tehdassalit). Toinen on virtuaalinen tila. Se syntyy oikeusjärjestelmän porsaanreistä, jotka sallivat rikkomukset. Kolmas on sosiaalinen tila. Se rakentuu sosiaalisista verkostoista, jotka osaltaan tukevat paikallisen ja alueellisen rikollisuuden yhteistyötä ja helpottavat rikollisten soluttautumista julkisiin instituutioihin. Näiltä rikollisilta palveluja ostavat maastamuuttajat joutuvat olosuhteisiin, joita voidaan parhaiten kuvata joutumisena vangituiksi näihin tiloihin. Vankeus herättää mielikuvia kuten selliin telkeäminen, aresti, pakote ja kykenemättömyys paeta tai muuttaa tilannetta. Vankeus voi olla fyysistä, taloudellista, sosiaalista tai psykologista. Sitä voidaan soveltaa vallankäyttöön (esimerkiksi rangaistusjärjestelmä tai maanalainen rikollisverkosto), henkiseen viittekehukseen ja ennakkoluuloihin arkista elämää säätelevine sääntöineen ja ohjeineen, tai tiettyyn sosio-ekonomiseen järjestelmään, joka eristää ihmiset, rajoittaa heidän elämänsä ja riistää heiltä kaiken vallan. Erilaiset vankeuden muodot maastamuutto-prosessin eri vaiheissa, samoin kuin rikollisverkostojen valta valvoa kolmea edellä mainittua tilaa, ovat viime aikoihin asti jääneet huomiotta poliitikoilta ja yhteiskunnalta laajemminkin.

Ensimmäisen kerran vankeuden periaatetta sovelletaan maahan saavuttaessa, kun tulokkailta takavarikoidaan kaikki matkaan liittyvät paperit kuten passit (oikeat tai väärennetyt) ja matkaliput. Identiteetistään riisuttuina heitä sitten pallotellaan välittäjältä toiselle ilman että he voivat itse vaikuttaa asiaan. Vankeus laajenee mielivaltaiseksi velkavankeudeksi, kun välittäjät ohjaavat tulokkaat työpaikoilleen. He jäävät velkaa välittäjille matkakustannuksista, huollosta, vaatteista, ruoasta ja majoituksesta. Palkkaa ei makseta ennen kuin työnantaja on pidättänyt ennakoiksi mieltämänsä kulut. Usein kestää useita kuukausia, ennen kuin vierastyöläisten sallitaan pitää jokin osuus tuloistaan. Joillekuille maksetaan vain silloin, kun heidät myydään toiselle välittäjälle. Tähän menetelmään turvaututaan, jotta työntekijät eivät karkaisi. Vankeutta voidaan soveltaa myös työjärjestelyissä, erityisesti seksityössä. Siinä työtä ohjaa yleensä kaksi järjestelmää, nimittäin kannustaminen ja rankaiseminen. Kannustaminen pohjaa suostuttelun periaatteeseen. Työntekijän tulot on toisin sanoen sidottu siihen, että hän kykenee houkuttelemaan klubille jonkin tietyn määrän asiakkaita ja myymään heille tietyn määrän drinkkejä. Rangaistusjärjestelmä perustuu siihen, että työntekijä ei pysy annetussa tavoitteessa, eli jos iltaa kohti laskettujen asiakkaiden määrä ei ylitä tiettyä rajaa, työntekijä ei saa siltä päivältä lisätuloja alkoholin myynnistä. Rangaistus seuraa myös tyylydestä (jos ei puhu, anna koskea, flirttaile ja juo), työstä myöhästymisestä, kaluston vahingoittamisesta tai asiakkaiden kanssa seurustelusta työajan ulkopuolella. Näiden kahden työkurijärjestelmän takia työntekijöistä tulee vankeja, koska he joutuvat käyttämään sukupuoltaan välineenä työssään.

Myydyt ihmiset, sen lisäksi että he ovat vankeja suoraan taloudellisessa mielessä, ovat myös kansainvälisen ja kansallisten oikeusjärjestelmien vankeja, koska niillä ei ole keinoja käsitellä ihmiskaupan uusia muotoja. On osoitettu, että monien Euroo-

pan maiden lakipykälät tekevät ihmiskaupasta rikollisille muita rikoksia, esimerkiksi huumeiden salakuljetusta tai varastettujen autojen välittämistä, turvallisemman tulonlähteen. Ankarin rangaistus ihmiskaupasta, joka määritellään vierasmaalaisten salakuljetukseksi, on Hollannissa ja Belgiassa vain yksi vuosi, ja Sveitsissä kolme vuotta. Puolassa ei ole vierasmaalaisten salakuljetusta sääteleviä lakeja lainkaan, kun taas Tsekin tasavallassa tätä toimintaa pidetään väärinkäytöksenä (sitä ei lueta törkeäksi rikokseksi). Sen sijaan prostituutioon pakottamisesta voi saada ankaran tuomion, jopa kymmenen vuotta vankeutta, mutta rikosta on hyvin vaikea näyttää toteen. Eräässä tapauksessa Hollannissa kesti kahdeksan vuotta ennen kuin filippiiniläinen Hollantiin myyty nainen onnistui pakenemaan myyjänsä käsistä ja nostamaan oikeusjutun häntä vastaan; myyjä sai kahden vuoden vankeustuomion.

Vieraaseen maahan töihin myytyjä henkilöitä suojelee kansainvälisellä tasolla virallisesti vuoden 1949 kansainvälinen sopimus, joka kieltää ihmiskaupan, ihmisten hyväksikäytön ja pakottamisen prostituutioon. Sopimuksessa on kaksi lauseketta: ensiksikin jokaista henkilöä, joka käyttää hyväkseen toista henkilöä, olkoon vaikka tämän omalla suostumuksella, on rangaistava. Ja toiseksi on kumottava lait ja säädökset, jotka määräävät prostituoidut rekisteröitymään tai erityisvalvonnan alaisiksi. Sopimus on sekä ihmiskaupan että prostituution vastainen. Molemmille osapuolille määrätään rangaistus: edellisessä tapauksessa pakottamisesta ja jälkimmäisessä prostituutioon ryhtymisestä. Sopimus pyrkii lakkauttamaan ihmiskaupan kieltämällä prostituution, ja katsoo siten näiden kahden toiminnan tukevan toisiaan. Kaikki YK:n jäsenvaltiot eivät kuitenkaan ole allekirjoittaneet sopimusta, koska toimenpiteet prostituution säätelemiseksi vaihtelevat maasta riippuen. Tästä johtuen sopimuksen soveltaminen kansallisella tasolla on hyvin ongelmallista. Maissa, jotka säätelevät prostituutiota, naisia ei rangaista ryhtymisestä kaupalliseen seksityöhön, mutta heitä rangaistaan maahantulolakien rikkomisesta. Maissa, joissa on voimassa prostituution kieltävä laki, heitä rangaistaan molemmista rikoksista.

Esimerkiksi vuonna 1993 latinalaisamerikkalainen nainen,

joka oli tullut Hollantiin laittomasti, näki kuinka seksiklubin omistaja pahoinpiteli hänen puolalaista työtoveriaan. Hän ilmoitti rikoksesta poliisille. Häntä ei rangaistu siitä, että hän teki seksityötä, sillä Hollannin laki sallii prostituution. Poliisi lukitsi naisen telkien taakse laittomana maahanmuuttajana eikä suinkaan kohdellut häntä rikoksen silminnäkijänä. Tämän tapauksen jälkeen kansalaisjärjestöt ovat onnistuneet ajamaan läpi lakipäätöksen, joka sallii rikoksen uhrien ja todistajien oleskella maassa kunnes koko oikeusprosessi on ohitse. Päätöksellä ei kuitenkaan ole tähän mennessä ollut vaikutusta kansainväliseen lakiin. Sitä noudatetaan vain Hollannin, sekä joidenkin muiden maiden kuten Belgian oikeuskäytännössä. Monet muut maat eivät vielä ole huomanneet tämän päätöksen arvoa rikollisten jäljittämässä.

Vuonna 1997 Kanadan poliisi teki yhteistyössä Yhdysvaltain poliisin kanssa ratsioita bordelleihin San Josessa, Kaliforniassa ja Torontossa. Poliisi pelasti yli 20 thaimaalaista ja malesialaista 16-30 -vuotiasta naista, jotka oli salakuljetettu Pohjois-Amerikkaan, pakotettu tekemään töitä velkavankeudessa, ja myyty yhä uudelleen erilaisiin seksialan laitoksiin, joilla on yhteyksiä rikollisjärjestöihin. Sen sijaan että Kanadan viranomaiset olisivat suojeleet naisia, he langettivat heille syytteen seksityön tekemisestä. Pidätysaikana naiset eivät saaneet oikeusapua eivätkä tienneet oikeuksiaan. Thaimaan Ottawan suurlähetystön virkailijan neuvosta kaksi naisista myönsi syyllisyytensä päästäkseen takaisin kotiin. Thaimaan suurlähetystö hankki kummallekin henkilöllisyyspaperit. Naisten saapessa Bangkokiin Thaimaan maahantuloviranomaiset nostivat syytteen heitä vastaan, koska heidän henkilötodistuksessaan lukee, että he olivat tulleet Kanadaan väärennetyllä passilla. Nämä kaksi tapausta osoittavat, että kansallisilla maahantulolaeilla on suurempi painoarvo kuin kansainvälisellä ihmiskauppaa koskevalla lailla. Rankaisemalla uhreja maahantulomääräysten rikkomisesta sen sijaan että suojeleisi heitä hyväksikäytöltä, johon naiset ovat joko suostuneet tai jättäneet suostumatta, valtio tulee sulkeneeksi järjestyneen rikollisuuden verkostot lain ulottumattomiin.

IHMISKAUPPA JA INHIMILLINEN TURVALLISUUS: UUSIA LINJANVETOJA KÄYTÄNNÖN ETIIKAKSI

Ihmiskaupan vastainen strategia vaatii globaalin kapitalismin rakenteellista muuttumista, jota vauhdittaisivat vaurauden, hyvinvoinnin ja halun kartoittamiseen tähtäävät uudet kulttuuriset ja yhteiskunnalliset hankkeet. Tarvitaan myös uusia inhimillisen elämän hahmotustapoja, jotka ottavat paremmin huomioon nykyisen globaalin sosiaalisen rakenteen ristiriidat. Globaali kohtalo täytyy ohjata välineellisyyden kulttuurista yhteisvastuun kulttuuriin. Tällaisen hankkeen puuttuessa voi olla hyödyllistä etsiä suuntalinjoja tutkimalla olemassa olevia, vaurauden ja hyvinvointiin liittyviä eettisiä voimavaroja, sekä osoittaa alueita, jotka antavat aihetta yksimielisyyden etsimiseen. Kysymyksen tahdosta voidaan katsoa riippuvan vauraudesta ja hyvinvoinnista, koska niistä muodostuu perusta, jolla tahto voi ilmetä. Näiden linjojen etsiminen johtaa väistämättä erilaisten näkemysten ja näkökulmien törmäykseen, koska ihmiskauppa liittyy niin moneen inhimillisen elämän osa-alueeseen, mm. seksiin, terveyteen ja tuloihin.

Ihmiskauppaa on käsiteltävä pikemminkin orjuuden jatkumisena kuin kiusallisena jäänteinä jo ohitetusta vaiheesta sosiaalisen kehityksen janalla. Mikäli tähän kannustetaan, valtion ja markkinoiden välinen eettinen suhde paljastuu koko syvyydessään. Voidaan kysyä, onko nykyuotoisesta inhimillisen käsitteestä ideologiseksi voimaksi, joka säätelisi kyseistä suhdetta globaalilla tasolla? Tähän kysymykseen vastaaminen edellyttää ni-

den eettisten näkökulmien entistä tarkempaa pohdintaa, jotka vaikuttavat inhimillisen turvallisuuden strategian ja sen osatekijöiden (ihmisoikeudet ja inhimillinen kehitys) taustalla. Tähän liittyen voidaan nostaa esiin kolme eettistä lähestymistapaa. Niiden hahmotteleminen voi osaltaan auttaa aiheesta käytävän keskustelun avaamisessa.

Ensimmäinen niistä on yhteishyvän etiikka, jossa inhimillisen turvallisuuden saavuttamisen katsotaan hyödyttävän molempia osapuolia. Tällöin moraaliset toimijat ohjaavat paitsi valtioita ja taloudellisia instituutioita myös kansalaisia näiden päivittäisessä elämässä. On luovuttava sellaisista inhimillistä elämää koskevien nykykäsitysten luomista ristiriidoista, joissa Minän ajatellaan kuuluvan kansakuntaan, jotta inhimillisen turvallisuuden strategia toimisi. Kun tunnustetaan, että yhden ryhmän inhimilliselle turvallisuudelle aiheuttama uhka voi olla turvattomuuden lähteenä toiselle ryhmälle (kuten ympäristökysymyksissä, AIDSissa ja seksikaupassa, järjestäytyneessä rikollisuudessa ja korruptiossa), on otettu ensimmäinen askel tähän suuntaan. Tavat, joilla tällainen turvattomuus ilmenee, eivät riipu rajoista, ihonväristä, iästä, etnisyydestä tai uskonnollisista mieltymyksistä. Ne ovat osa globaalia sosiaalista vuorovaikutusta, johon reagoiminen ei lähdä jostakin yksittäisestä kansallisvaltiosta ja sen kansalaisista, vaan orastavasta tietoisuudesta, jossa Minä ja Minät mielletään riippuvaisiksi tästä vuorovaikutuksesta. Minän ja ei-minän väliseen vastakkainasetteluun perustuva logiikka ei päde enää. Pikemminkin käsite minä täytyy paikantaa osaksi monen eri minän jatkumoa. Tämä auttaa välttämään sellaisia moraalisia asemia, jotka olettavat löytyvän pyhempi kuin sinä näkökulmia. Sen sijaan luodaan mahdollisuuksia sellaisiin minän käytännön pohdintoihin, jotka laajentavat ymmärrystä ja tukevat moraalista sitoutumista yhteishyväksi miellettyyn inhimilliseen turvallisuuteen. Tältä osin inhimillinen turvallisuus täytyy mieltää paitsi inhimillisen olemassaolon normatiiviseksi ehdoiksi myös prosessiksi, jonka avulla lievitetään tietyn minäkäsityksen ja sen psyykkisen rakenteen muotoutumisesta juontuvaa jännitystä ja ahdistusta.

Toinen eettinen lähestymistapa on utilitaristinen ja saa ilmaisuksensa inhimillisen kehityksen käsitteessä. Tämä käsite pyrkii arvioimaan julkisen toiminnan seurauksia kun julkinen toiminta määritellään kapeasti kehityspolitiikaksi ihmisen mahdollisuuksille ja hyvinvoinnille. Se tarjoaa vaihtoehdon perinteisille vaikutuksen mittaamisen menetelmille. Sen sijaan, että kehitys määriteltäisiin siinä kapeasti taloudelliseksi kasvuksi ja vaurauden luomiseksi, sitä pidetään hyvinvoinnin tuottamisena. Tältä osin se on suunnattu valtioille (ymmärrettyinä moraalinvarti-joiksi) ja edellyttää niiltä vaurauden sosiaalisen merkityksen määrittämistä. Se pyrkii kumoamaan keinojen ja tavoitteiden logiikan nimeämällä inhimillisen hyvinvoinnin tavoitteeksi ja taloudellisen kasvun keinoksi. Kun inhimillisen kehityksen strategiaa tulkitaan naisten ja vammaisten näkökulmasta, vakava ongelma nousee esiin. Inhimillisen kehityksen käsite tarvitsee tuekseen inhimillisten kykyjen käsitteen, joka on itsessäänkin esimerkki uusklassisen talousteorian uudelleenmuotoilusta. Siihen liittyy tietty poliittinen viattomuus suhteessa inhimillisen ja kykyjen käsitteisiin. Etiikan näkökulmasta uusklassinen talousteoria pitää hyvinvoipaa yhteiskuntaa hyvinvoipien yksilöiden kokoelmana, minkä vuoksi yksilön mahdollisuuksien lisäämisen ajatellaan hyödyttävän koko yhteiskuntaa. Ihmisiä kohdellaan tällöin abstrahoimisen kautta, muotoilemalla yksilön kategoria, joka irrotetaan hänen toiminnallisesta kontekstistaan. Normatiivinen inhimillisten kykyjen määrittelmä, joka ei ota huomioon kaksinaapaista näkemystä maailmantaloudesta eli ajatusta siitä, että miesten työ on työtä, naisten työ on ei-työtä kieltää tähän näkemykseen sisältyvän sosiaalisen sukupuolen symbolisen

ulottuvuuden, samoin kuin tästä juontuvat sukupuolten väliset ristiriidat.

Siksi naisten rakenteellinen asema yhteiskunnissa saattaa heikentyä eikä voimistua. Ihmiskaupan historia 1900-luvulla paljastaa sisäisiä, sosiaaliseen sukupuoleen kytketyn vallan suhteita yhteiskunnan eri tasoilla, kuten kotitalouksissa, yhteisöissä, yrityksissä ja valtioissa. Se tukeutuu ruumiin politiikkaan sekä sellaiseen käsitykseen työstä ja ei-työstä, jota tukee miehinen käsitys ihmisruumiista ja seksuaalisuudesta. Sosiaalinen kokemus osoittaa, että kyvykkyyden ja kykenemättömyyden käsitteet ovat olleet osa syrjimisen diskurssia aina kun naisia ja muita haavoittuvaisia ryhmiä, kuten erikykyisiä (joista tavallisesti puhutaan vammaisina), on yritetty estää osallistumasta mielekkäällä tavalla yhteisön inhimilliseen elämään. Naisia hyödyttävän inhimillisen turvallisuuden ja kehityksen edistämiseksi tulisi pohtia uudelleen ihmisluonnon käsitettä, jotta siihen sisältyvät kyettäisiin kitkemään kasvualustastaan. Sama pätee erikykyisiin. Mikäli näitä epäkohtia ei käsitellä, inhimillisten kykyjen näkökulmaan sisältyvä tasa-arvon periaate saattaa vetää maton omien jalkojensa alta. Kansalaisyhteisöt ovat arvostelleet YK:n kehitysohjelman (UNDP) tarjoamaa ratkaisua, jossa globaali inhimillinen kehitys mielletään yhä uusien ihmisten sisäänajoksi markkinatalouteen sitä kautta, että yrittäjien yhteisö ja kehitysyhteisö tekevät strategista yhteistyötä. Ne ovat myös pitäneet kyseistä ratkaisua epäonnistuneena. YK ei ole onnistunut hyväksyttämään liiketalouden etiikan mittapuita ylikansallisten yritysten toimintaa ohjaavaksi säännöstöksi, ja YK:n ylikansallisten yritysten tutkimuskeskus lakkautettiin tämän vuosikymmenen alussa. Näissä olosuhteissa tällaisen strategisen sitoutumisen ei voi odottaa tuottavan tuloksia, joista inhimillisen kehityksen arkkitehdit haaveilivat.

Kolmas eettinen lähestymistapa perustuu oikeuksiin. Sitä ilmentää käsite oikeus kehitykseen, jonka avulla pyritään suojelemaan yksilöiden oikeuksia osallistua mielekkäällä tavalla yhteisön elämään. Tämä lähestymistapa on luultavasti muita lähestymistapoja monipuolisempi, onhan se poikanut koko joukon oikeudellisia asiakirjoja, joiden tarkoituksena on varjella ihmisoikeuksien noudattamista kehitysprosessissa. Näihin oikeuksiin kuuluvat kansalaisvapaudet, sosio-ekonomiset oikeudet ja kulttuuriset oikeudet. Tähän lähestymistapaan sisältyy oletus siitä, että mitä enemmän yksilöllä on oikeuksia, sitä turvatumpi on hänen asemansa, sekä siitä, että yhteiskunnan laatu voidaan päätellä yksilön riippumattomuutta suojelevien oikeussäädösten määrän perusteella. Erilaiset oikeudet saattavat kuitenkin olla vakavassa ristiriidassa keskenään, kuten silloin, kun on kyse oikeudesta elämään. Kiistely oikeudesta aborttiin ja ksenotransplantaatioon (elimen siirtoon eläimeltä ihmiselle), sekä kiistat kaupallisten seksityöläisten oikeuksista osoittavat, että oikeuslähtökohta saattaa luoda omat ristiriitansa, joihin voi löytyä ratkaisu oikeuskeskustelun ulkopuolelta. Jos ajatusta oikeuksista noudatettaisiin tinkimättä, ihmisten moraalinen vastuu hävytettäisiin ja moraalinen valta sysättäisiin oikeusistuinten, tuomareiden ja asianajajien käsiin.

Tämän ajatustuokion loppuksi haluan vielä toistaa, että ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta on tärkeää elvyttää yhteisvastuuta ja uusia yhteiselon periaatteen tunnustavia vaurauden, hyvinvoinnin ja tahdon muotoja. Niin kuin Saint Exupéryn Pikku Prinssi ja hänen ystävänsä kettu opettavat, yhteisvastuu juontuu siitä, että todellisuus hahmotetaan sydämen viisauden avulla. Silmät ovat sokeat. Pitää etsiä sydämellä.

Suomentanut Jyrki Vainonen